

РОЗДІЛ 7

ФЕНОМЕН СВІТОВИХ РЕЛІГІЙ

В попередніх розділах розглянуті особливості родо-плем'яних та національних релігій. Але протягом останніх двох тисячоліть релігійне життя планети визначають світові релігії.

Світовими є релігії, які долають етнонаціональні обмеженості й постають доступними для сприйняття будь-якої людини. До них прийнято відносити буддизм, християнство та іслам. Світові релігії генетично пов'язані з родо-плем'яними, а ще більше народнісно-національними релігіями. Проте вони істотно відрізняються від них. Якщо становлення національних релігій відображає процес утворення незалежних держав, яким ці релігії служили ідеологічним підґрунтям, то формування світових релігій відбувається за умов розбудови “світових імперій”, як їх доповнення. На їх змісті позначилася специфіка способу життя народів великих географічних регіонів. Так, буддизм сформувався на територіях індостанського півострова, християнство – на теренах Римської імперії, Середземне море для якої немовби було всередині розміщеним озером. Іслам виник на Аравійському півострові, який населяли різні племена і народності.

Особливістю світових релігій є те, що вони своєю появою ніби супроводжують значні історичні зміни в житті великих мас людей. Як на нас, то вони знаменують появу феодалних відносин. Так, буддизм виник в VI ст. до н.е. в Індії і країнах Центральної й Південно-Східної Азії, коли вони, відкидаючи кастовий устрій, переходили до класових відносин. Утвердження християнства пов'язане з політичним об'єднанням Середземномор'я під владою Римських імператорів. Іслам також з'явився в роки переходу арабських племен до феодалних відносин.

Характерною ознакою світових релігій є їх міжетнічний, космополітичний характер, оскільки вони гарантують спасіння незалежно від того, до якого етносу належать їх послідовники. Так, для багатонаціональної Римської імперії як об'єднуюча сила потрібна була якась одна спільна релігія, оскільки за допомогою утвердженого культу імператора цього досягти не вдалося. Таку роль взяло на себе, з ініціативи і волі імператора Костянтина, християнство, яке допомогло йому піднятися до положення самодержця Римського світу. За новозавітними повчаннями, християнином міг бути і грек, і іудей, і варвар, і скіф. Своєю п'ятидесятницею Христос підтвердив можливість сприйняття істин Його вчення всіма народами і на рідній їм мові. Якщо іудаїзм обстоював ідею богообраності єврейського народу, то християнство акцентувало увагу вже на спасінні тих, хто прийняв Божого Сина як свого Спасителя.

Оскільки законсервовані національними релігіями складні обрядові форми заважали спілкуватися з іновірцями, навіть формували нетерпимість до них, то світові релігії на перших етапах свого становлення взагалі не

прагнули до своєї специфічної обрядовості, а використовували в асимільованому вигляді обряди автохтонних народів. І це порівняно легко вдавалося їм зробити, адже ці обряди, як правило, виявляли прагнення опанувати за допомогою вищих божеств чи духів силами природи, а світові релігії поставали у вигляді картини людини, а тому були зорієнтовані переважно на регламентацію міжособистісних відносин. Лише через кілька століть після своєї появи світові релігії почали обростати власною обрядовістю. В християнстві вона формується з IV століття.

Особливістю світових релігій є й те, що вони визнають рівність перед Богом всіх людей, незалежно від їхнього соціального стану. Так, в християнстві “всі – брати і сестри в Христі”. Індуїзм, який поділяв людей за кастовими ознаками, зазнав через це кризи. Саме це підготувало появу буддизму, який вказував кожному єдиний шлях до нірвани. Слід відзначити, що світові релігії поєднує саме актуалізація вчення про спасіння. І хоч воно в кожній з цих релігій має свою специфіку, але всі вчення переносять ідеали кращого життя із Землі на небо, в потойбіччя.

Світові релігії характеризує те, що їх засновники приходять до людей як спасителі і як вісники благодаті для всього людства. Відтак кожна з цих релігій претендує на роль спасительної сили щодо всього людства. “Ви світло світу, сіль землі”, – повчають християни. Простір ісламу – всеохоплююче світове буття, яке з часом має бути заповненим повністю мусульманами. Із ранніх часів поширення ісламу утверджувалася можливість створення для всіх “Божого граду на землі”. Шлях до цього – дотримання всіх правил життя, які визначаються Кораном.

Сказане вище засвідчує те, що світовість релігії визначається не кількістю її послідовників, значною територіальною поширеністю чи прагненням до своєрідного зняття, синкретизування всіх раніше існуючих значних конфесій. Саме із-за цього світовою релігією не є понад дев'ятсот мільйонний індуїзм, поширений в більшості країн світу іудаїзм, синкретизований бахаїзм. Науковою проблемою є те, чому і як багатомільйонні маси погодились прийняти ту чи іншу світову релігію, що слугувало підставою віддати перевагу саме їм. Коли постає питання, а чи можлива нині, за умов явної інтенсивної диференціації існуючих конфесій, поява якоїсь нової світової релігії, то тут певно що вдалу відповідь дав ще Ф.Енгельс, який писав, що після християнства, цієї найбільш завершеної і абсолютної релігії, створити щось нове, більш досконале й оригінальне, не можна. Сам спосіб життя й мислення сучасної людини виключає це.

Таким чином, світові релігії слугують засобом віросповідного зв'язку людей незалежно від їхньої етнічної, мовної, соціальної, політичної самоідентифікації. Саме вони єднають людей між собою поза їх мовами та країнами народження чи проживання. Світові релігії відзначаються надто вираженим прозелітизмом, проповідницькою активністю. За конкретних історичних умов в тій чи іншій країні вони можуть набирати етнічних рис, виявляти тенденцію до ідентифікації етнічної і релігійної належності.

Світові релігії характеризує прагнення всяк утвердити свою вселенськість. Це засвідчує іслам в його задумі вибудови світового Халіфату. Це всіляко виявляє такий різновид християнства як католицизм, який вже навіть однією своєю назвою *katolikos* проголошує свою вселенськість. Під ці прагнення католицизм підвів і біблійне засвідчення, зокрема слова Ісуса Христа про те, що на апостолі Петрі (а, як відомо, могила знаходиться його на місці побудови собору святого в Римі) він побудує свою Церкву. Свою єдиноістинність в християнстві католицизм демонструє тим, що лік всехристиянських соборів не завершив сімома, які визнають і православні, а провів понад ці ще півтора десятка і розглядає їх як всехристиянські. Католики прагнуть подавати Ватикан не як центр своєї конфесії, а як Апостольську столицю всього християнського світу. Своїми візитами в понад сто країн Папа Іван Павло II засвідчував безмежжя своїх земних володінь, понаддержавність свого папоцезаризму. Згідно з рішеннями I-го Ватиканського собору, Папа проголошений непогрішимим «владикою Всесвіту», «божественною людиною» і «людським Богом». Навіть те, що Ватикан донедавна обстоював неодмінність використання у всіх регіонах поширення католицизму лише латинську мову як богослужбову, засвідчує також його прагнення стати над державами і націями. Католицька Церква, хоч і активно обстоює ідеї екуменізму і толерантність міжконфесійних відносин, не входить до Всесвітньої Ради Церков, бо ж рівноправне членство її у ВРЦ явно применшить її статус «Церкви над церквами», статус вселенськості.

Кожна з існуючих світових релігій прагне в той чи інший спосіб подати себе як вселенський феномен, як єдиноістинне Божественне одкровення, а відтак неодмінність в наступному сприйнятті її громадянами всіх країн і народів. Так, навіть Біле Братство перед цими словами із його назви додавало термін «Велике», а свою засновницю Марію-Деві-Христос іменувало «Матір'ю Світу». Широко відомий лідер харизматів Сандей Аделаджа свою Церкву «Слово віри» перейменував в «Посольство благословенного Царства Божого для всіх народів». Особливо претендують на всесвітність релігійні течії індійського коріння. Так, тут маємо «Вселенську Чисту релігію (Сахаджа Йога)» і Всесвітній духовний університет «Брахма Кумаріс». Світовою релігією називають свою конфесію Багаї. Вони вірять, що Господь Бог дав людству єдину релігію через поступові, послідовні відкриття Своєї Волі, які передавалися у минулому за допомогою його обранців. Такими проявами Бога були Крішна, Мойсей, Зороастр, Будда, Ісус, Мухаммед, Баб і нарешті Багаулла. Мета релігії багаї – об'єднати людство в одну світову сім'ю, що нібито можна зробити спільними зусиллями духовно пробуджених людей. Проте благі наміри багаїв, як і послідовників всіх інших релігій, через навернення всіх землян до їх віри далі благих побажань і словесного оприлюднення їх у світі зреалізуватися не можуть. Більше того, ми спостерігаємо явно виражену тенденцію деконфесіоналізації і світових релігій. Кожна із названих світових релігій – буддизм, християнство та іслам

– породила велику кількість течій і віросповідань, які у своєму розвитку так далеко відійшли від витокового ґрунту, що нині говорити про єдиний буддизм, християнство чи іслам вже не приходитьсь. Характерним є те, що у своїх відносинах із спорідненими конфесіями ці дочірні новотвори більш нетолерантні, ніж із іноконфесійними спільнотами.

7.1. Буддизм – релігія без віри в надприродне.

Наявна надто велика кількість визначень релігії. Ми в цьому розділі праці не прагнемо примножити їх, дати якесь своє узагальнююче її розуміння. Відзначимо, що на буденному рівні не з'являються труднощі при визнанні якихось явищ чи процесів за релігійні чи нерелігійні. Проблеми з'являються тоді, коли ми прагнемо дати визначення релігії на теоретичному рівні. Тут вже віднаходимо вияв певних ідеологічних конотацій, світоглядних позицій. Кожний при цьому - навіть на індивідуальному рівні, а не те що спільнотному - дотримується винятково свого розуміння релігійного феномену. Так, для того, хто стоїть на позиціях діалектико-матеріалістичного світогляду, релігія поставатиме як ілюзорна форма відображення дійсності, для гегельянця вона буде формою самопізнання Абсолютного духу. Кожна богословська конфесійна система дає своє розуміння сутності релігії, інколи навіть розмежовуючи релігію і віру й розглядаючи останню як єдино істинний вияв віри людини в Бога.

При визначенні релігії її дослідники прагнуть насамперед віднайти те, що є спільним для різних її конфесійних виявів. При цьому маємо емпіричне дескриптивне (описове) її визначення, яке найважливішою сутнісною рисою релігії називає віру в надприродне. Але тут слухними будуть застереження Є. Торчинова, висловлені у його книзі «Религии мира: опыт запредельного» (СПб, 2007. – С. 15-16). По-перше, слово «надприродне» вживається при цьому позарефлекторно і саме потребує додаткових роз'яснень. По-друге, виникає питання, а чи ж можуть існувати якісь нерелігійні форми духовної культури, які також передбачають віру в надприродне. І зрештою, по-третє, слід зауважити, що не всі духовні системи, які відносяться до релігій, мають, як неодмінну ознаку, віру в надприродне. Так, віра в надприродне не є обов'язковим супутником такої ранньої форми релігії як магія, в якій наявна не віра в надприродне, а скоріше хибне розуміння природних зв'язків і переконаємося в тому, що визнавані ними божества і демони всього лише певні типи живих істот (поруч із людьми й тваринами), що вони так само, як і люди, народжуються і вмирають. В основах доктрини буддизму і джайнізму не відчуємо якихось істотних змін, якщо їх послідовники раптом вирішать відмовитися від віри в богів і демонів – просто на два класи страждених живих істот буде менше. Відтак в означених релігіях істоти, що мають божественний статус, постають як повністю поцейбічні, а відтак не як надприродні істоти. До того ж, роль їх у цих релігійних системах незначна.